

Lunds universitet

Socialhögskolan

SOL 066

Vt-2001

Språkets betydelse för socialt utanförskap

Författare: Karolina Knutsson

Handledare: Tuija Nieminen Kristofersson

ABSTRACT

The purpose of this essay was to examine the importance language has to the feeling of being left out of the society. The intention was to compare thoughts and feelings between two different groups. One of the groups was people suffering from aphasia and the other was immigrants. In the first group, I interviewed a man suffering from aphasia and a relative to another man also suffering from aphasia. In the second group I interviewed a woman who immigrated twenty years ago, and two women who immigrated ten years ago. A woman, born and raised in Sweden, I call second-generation immigrant. To get an expert opinion to these questions I turned to a speech therapist that works at Helsingborg's hospital. She works with people suffering from aphasia and immigrant-children with difficulties in speaking. I also talked to a woman working at the aphasia-association in Helsingborg. The main questions of this essay are: Does the language have any significance for being left out of the society?

How does the surroundings treat a person that has defects in his or her language?

To get a picture of the thoughts and feelings of the persons I interviewed, I performed the interviews as conversation-interviews.

The essay is also about communication and describes what a language is. To explain the different phenomena's, I have used symbolic interaction and theory of stigmatization.

The most apparent thing, emerging in my examination, is that inadequate language has a very big significance when it comes to the feeling of being left out. Other people have a tendency to look down at and categorize persons with language-defects.

FÖRORD

Denna uppsats handlar om språkets betydelse för utanförskap. Det har varit mycket spännande och oerhört intressant att få fördjupa sig i detta ämne. Jag har märkt att detta ämne är relativt outforskat och att det finns behov för vidare undersökningar.

Jag vill varmt tacka mina intervjupersoner som har ställt upp helhjärtat på mina intervjuer och delat med sig av sina innersta tankar och upplevelser. Utan er hade inte denna undersökningen varit genomförbar. Jag hoppas att jag har lyckats med mina ambitioner att hantera intervjumaterialet på ett respektfullt sätt.

Jag vill även tacka min handledare Tuija Nieminen Kristofersson för allt ditt stöd och dina värdefulla synpunkter. Jag vill också tacka min kursledare Lars B Ohlsson som gjort kursen socialt arbete med inriktning på kulturmöte och integration till en ”nödvändig” kurs i socionomutbildningen, dina kunskaper och ditt sätt att väcka intresse för ämnet är beundransvärt.

Min familj har under denna period varit till stor hjälp och stöd när skrivandet tagit upp mycket av min tid. Jag vill tacka Micke och Marianne för uppmuntran och synpunkter, Jessica för dina ansträngningar med att vara tyst och tack Matts för din hjälp med tryckningen av uppsatsen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract	
Förord	3
Inledning	4
Vad har afatiker och invandrare gemensamt?	4
Definitioner	5
Syfte	5
Frågeställning	6
Bakgrund	6
Beskrivning av afasi	6
Invandring/utvandring i Sverige	7
Begreppen invandrare vs. utlänning	7
Metodik	7
Undersökningsgrupper	7
Urval	8
Intervjuernas karaktär	9
Bearbetning	9
Teoretiska utgångspunkter	10
Stämplingsteorin och symbolisk interaktionism	10
Tidigare forskning	11
Kommunikation	11
11	
Samtalsregler	13
Kategorisering	13
Stigmatisering	15
Vad är ett språk	15
15	
Presentation av intervjupersonerna	16
Intervjuerna	18
Begränsningar i det sociala umgänget	18
Sociala nätverkets bemötande	20
Omgivningen kategoriserar	23
Möjlighet till arbete	25
Subjektiva upplevelsen av utanförskap	27
Intervjupersonens tankar om språkets betydelse	29
Slutsats	31
Litteraturlista	35
Bilaga 1. Dikt	37

INLEDNING

Sommaren 2000 arbetade jag på socialförvaltningen i Landskrona. I mitt arbete där kom jag i kontakt med många invandrare som jag upplevde stod utanför mycket i samhället. På min arbetsplats arbetade även en kvinna från forna Jugoslavien som hade bott i Sverige i ca fem-sex år. Vi diskuterade många gånger varför det var vissa som gick i skolan och fick jobb medan andra inte fick det. Tanken väcktes om språkets betydelse för hur väl man integreras i samhället. Kan språket vara en orsak till att man upplever utanförskap? Kan man själv bryta muren till ett upplevt utanförskap?

När jag sedan gått kursen socialt arbete med inriktning mot kulturmöten och integration, så var valet givet vad jag skulle skriva om i min uppsats.

Utanförskap kan upplevas inom alla samhällsklasser och kategorier av människor. Utanförskap kan också göra sig gällande i olika situationer i livet. Men vilka situationer är dominerande? När upplevs utanförskapet som mest påtagligt? Vad är egentligen ett utanförskap? Jag ställde mig även frågan hur jag skulle kunna få en person att beskriva känslan av utanförskap, för alla har vi väl någon gång upplevt utanförskap i någon situation?

Vad har afatiker och invandrare gemensamt?

Min tanke blev att jag skulle jämföra en grupp hitflyttade människor från ett annat land med en grupp människor födda och uppväxta i Sverige som tidigare varit väl integrerade i samhället men som genom en hjärnskada förlorat delar eller hela sitt språk. Dessa människor eller eventuellt deras anhöriga kanske skulle kunna beskriva om de upplevt sig socialt utanför i samhället efter insjuknandet på grund av att de förlorat sitt språk. Man kan ställa sig frågan med vad jag menar att invandrare och afatiker har gemensamt? Det jag tänkte när jag valde dessa grupper var att de har båda svårigheter att göra sig förstådda och förstå det svenska språket.

Jag ville undersöka känslor och upplevelser utifrån den enskilda individens perspektiv och därför finns det inga svar som är rätt eller fel. Fanns det någon gemensam nämnare i de båda gruppernas upplevelser? Kan man se det som ett

fenomen, att om man har ett bristfälligt språk så upplever man sig utanför i samhället eller i sin omgivning?

Definitioner

Vilken definition har jag då gett socialt utanförskap. Ett problem är att jag inte har funnit tidigare forskning på detta område. Trots idogt arbete där jag sökt i alla bibliotekens databaser efter både avhandlingar, artiklar och litteratur. I sociologisk litteratur står inte utanförskap nämnt, ej heller i sociologiskt lexikon eller i nationalencyklopedin. Jag har även letat efter betydelsen av social utestängning och social exklusion men har hittat lika lite där. Därför bestämde jag mig för att använda mig av benämningen *socialt utanförskap*.

A. Ålund (1997) nämner socialt utanförskap, men då i ett sammanhang där författaren beskriver hur nedsättande rasistiska slagord leder till socialt utanförskap och kulturell degradering.

I en svensk ordbok finns förklaringen på utanförskap ”*känna sig utanför, stå utanför gemenskapen, främlingskap*” (Malmström m fl.1998). När man slår upp *social* i ordboken hittar man förklaringen ”*som har att göra med samhället*” (Malmström m fl. 1998) Jag tycker att dessa förklaringar är utmärkta och tänker använda mig av denna betydelsen dvs *Stå utanför gemenskapen i samhället*.

Jag använder mig av begreppet ”invandrare” i min uppsats. Då menar jag en person som är född och uppvuxen i ett annat land och som kommit till Sverige som vuxen. Jag nämner också andragenerationens invandrare och menar då barn uppvuxna i Sverige, med föräldrar som är födda och uppvuxna i ett annat land.

SYFTE

Mitt syfte med denna uppsats är att undersöka två grupper med skild bakgrund och anledning till att de inte talar det svenska språket. De grupper jag ämnar att undersöka är en grupp afatiker och deras anhöriga och en grupp invandrare och en person som räknas som andragenerationens invandrare. Jag vill undersöka om det finns likheter och gemensamma nämnare i tankar och upplevelser om att språket kan ha betydelse för socialt utanförskap.

FRÅGESTÄLLNING

Mina huvudfrågor är:

Har ett bristfälligt språk betydelse för socialt utanförskap?

Hur behandlar omgivningen en person som har brister i sitt språk?

BAKGRUND

Beskrivning av afasi

Ordet afasi kommer från grekiskan och betyder 'utan tal'. Hjärnskador som hjärninfarkt, hjärnblödning eller hjärntumör kan ge afasi som följd. De symtom man får är skiftande, beroende på var skadan är lokaliserad. Små skador ger begränsade symtom medan stora skador kan ge global afasi (total språkförlust). Skador i hjärnan kan även ge förlamningar som följd. Man fastställer diagnosen afasi med speciella afasitest. Idag har man en modern neurologisk och neuropsykologisk diagnostik och kan på detta sätt även fastställa den bakomliggande hjärnskadans art och omfattning. Den behandlingsmetod som finns att tillgå utförs av logoped. Patienten får hjälp med att använda och öva den språkförmåga som fortfarande finns kvar. Symtomen brukar lindras ett par veckor till ett par månader efter insjuknandet, detta beror på att hjärnvävnad som inte dött återfår sin funktion. Det är viktigt för afasipatientens anpassning i sin situation att omgivningen har en förstående inställning.

Afasiförbundet i Sverige bildades 1981. De ger afasidrabbade och deras anhöriga stimulans och stöd. (Nationalencyklopedin band 1, 1989)

Ca 5000-6000 svenskar drabbas varje år av afasi. Språkcentrum sitter i vänster hjärnhalva. En stor skada i vänster hjärnhalva kan leda till stora svårigheter att uttrycka sig i tal och skrift samt stora svårigheter att förstå det man hör och läser. När man har afasi och förlorat delar av eller hela sitt språk har man oftast helt normal tankeförmåga. Man har kvar lusten och viljan att kommunicera. Afasi innebär en bruten koppling mellan tankar och de ord som uttrycker tankarna. Detta kan leda till att den som drabbats av afasi ofta tar initiativ till att tala men tystnar då hon/han märker att de rätta orden inte kommer. (Enjin, Broschyr om afasi, odaterad)

Invandring/utvandring i Sverige

Sverige är ett land som aldrig tidigare har genomkorsats av återkommande folkvandringar och flyktingströmmar. Fast periodvis har vi haft en betydande invandring till och utvandring från Sverige. Framtill i mitten på 1800-talet var Sverige ett invandringsland från olika länder. Mellan 1850-1930 utvandrade över en och en halv miljon svenskar till Amerika, då var invandringen låg. Detta har gett grogrund för den vanliga uppfattningen att Sverige är ett land med en ”rent svensk” befolkning. Denna felaktiga uppfattning ger grund för fördomar mm. Fram till ca 1970 hade invandringen karaktären av *arbetskraftsinvandring* och efter 1970 bestod invandringen av *flyktinginvandring*. (Allwood m fl. 2000)

Begreppen invandrare vs. utlänning

Ordet invandrare och utlänning ses ofta idag som ett skällsord men fram till ca 1950 kallades den som inte var född i Sverige för utlänning. Den som var född och uppvuxen i Sverige kallades för svensk. Ordet invandrare smög sig in i offentliga texter, förmodligen som en förbättring så att den som kom till Sverige skulle känna sig mer välkommen. Detta har inte lett till en förbättring då man nu använder ordet invandrare i ett vidare begrepp. Etiketten följer med i nästkommande generation så även om du är född och uppvuxen i Sverige fast du har utländska föräldrar så kallas du för invandrare, *andragenerationsinvandrare*. Man kan alltså vara född och uppvuxen i Sverige men ändå få tillskrivet ett annorlundaskap genom kategoriseringen, andragenerationsinvandrare. (Allwood m fl. 2000)

METODIK

Undersökningsgrupper

För att ta reda på vad en person upplever, känner och hur de tolkar omgivningens beteende mot dem, så har jag valt att göra undersökningen med hjälp av en kvalitativ metod. Jag har valt att jämföra känslan av utanförskap mellan två grupper. Den ena gruppen är invandrare. De har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden och andra viktiga samhällsområden. För att undersöka om det sociala utanförskapet kan bero på bristande kunskaper i svenska språket, valde jag att jämföra detta med en annan grupp som tidigare varit integrerad i

det svenska samhället men förlorat hela eller delar av sitt språk genom en sjukdom.

Urval

På logopedmottagningen på Helsingborgs lasarett fick jag kontakt med legitimerad logoped Kristina som gärna ville ställa upp på intervju och dela med sig av sina kunskaper. Kristina kände till en afasidrabbad man som var intressant för min uppsats i och med att han hade återfått talet och själv kunde beskriva sina upplevelser. Hon tog kontakt med honom och det visade sig att han ville medverka. Jag kunde inte själv ta kontakt med honom i ett första skede eftersom logopederna lyder under sekretesslagen.

Jag vände mig till afasiföreningen och fick där kontakt med Clara som arbetar där. Jag framförde mina önskemål till Clara om vidare kontakt med en afasidrabbads anhörig och fick på det sättet kontakt med Ingrid vars man fick en stroke för några år sedan och lider av en svårare afasi och är förlamad.

I staden finns det ett projekt för invandrarkvinnor. De träffas mån-fre och läser och talar svenska. De kan också umgås och fika tillsammans. Projektet innehåller även kurskvällar där man har lite diskussion och föreläsning bland annat om hur det är att vara förälder i Sverige. Jag fick vara med på deltagande observation under en lektion och även intervju två av kvinnorna.

Den tredje invandrarkvinnan arbetar på en förskola och genom tips från Kristina fick jag kontakt med henne.

Miranda känner jag personligen sedan tidigare och fick nöjet att ta del av hennes åsikter och bitar ur hennes liv. Jag har funderat på om jag i min intervju med Miranda påverkade eller påverkades i någon riktning för att vi känner varandra. Jag upplever inte att vi har kontakt så ofta och känner varandra så väl så att detta kan ha någon betydelse för intervjun.

Jag valde denna uppdelningen av intervjupersonerna för att jag ville täcka in så många delar som möjligt ur ett nätverk. Man upplever händelser olika beroende

på vilken kontext man befinner sig i. Vissa av intervjupersonerna ingår i varandras nätverk, men jag har försökt att täcka in de olika rollerna i ett nätverk. Kristina och Clara är sakkunniga och har distans till de känsligaste frågorna, de är inte mitt i stormens öga. Miranda och Ingrid är anhöriga men i allra högsta grad delaktiga i alla tankar och känslor om utanförskap. Sara, Amina, Meral och Bengt är de som upplever insidan av ett utanförskap.

Intervjuernas karaktär

Intervjuerna har haft karaktären av samtalsintervjuer, strukturerade i så mån att jag haft vissa i förväg förberedda ämnesområde som jag försökt få intervjupersonen att tala om. Det har mest liknat ett samtal och en dialog kring vissa problemställningar. Jag har använt bandspelare. Vid en intervju använde jag mig bara av anteckningar eftersom bandspelaren inte fungerade. Vid en annan intervju stod bandspelaren stilla under halva intervjun men jag gjorde minnesanteckningar så fort intervjun var klar och bedömer att de är så utförliga så att det inte har någon betydelse. Intervjuerna har i tid tagit mellan en timme och två och en halv timme. Fem av mina intervjupersoner har jag intervjuat på deras arbetsplats respektive skola och två av mina intervjupersoner har jag intervjuat på afasiföreningen. I den åttonde intervjun var vi hemma hos intervjupersonen.

I en av intervjuerna började jag med deltagande observation, där jag satt med när två av mina intervjupersoner hade lektion i svenska. Denna intervju var även en gruppintervju där båda personerna deltog samtidigt.

Intervjuerna har varit uppbyggda så att intervjupersonen har fått beskriva första tiden i Sverige eller första tiden efter sitt insjuknande. Sedan har vi pratat mycket om bemötande från omgivningen och de egna känslorna som väcks i en sådan livssituation.

Bearbetning

Vid min bearbetning av materialet har jag lyssnat igenom banden och gjort en ordagrann transkribering av de inspelade intervjuerna. I det fall jag inte har spelat in intervjun på band, så har jag noggrant fört anteckningar. I det fall bandspelaren stod stilla under halva intervjun så förde jag anteckningar direkt

efter intervjun, så snart jag upptäckt felet. Efter detta har jag gått igenom det skrivna materialet och skrivit ner nyckelord och nyckelbegrepp. Dessa har jag sedan sammanställt till sex olika begrepp som jag ser är av stor betydelse för alla intervjuerna. I redovisningen av intervjuerna har jag använt mig av dessa begrepp. Jag redovisar intervjuerna i form av citat men jag redovisar inte allt vad alla sagt, utan har valt ut de citat som väl illustrerar det aktuella begreppet. Framför varje citat har jag uppgett namnet (fingerat) på intervjupersonen. Detta för att jag använder mig av två olika grupper av människor och två sakkunniga och dels för att varje person har en skild bakgrund som färgar deras syn på livet och sin nuvarande livssituation.

Jag har av sekretessskäl använt fingerade namn och ändrat vissa personuppgifter på mina intervju personer, detta har ingen betydelse för resultatet.

Jag har funderat på att skilja de två grupperna åt i min redovisning av intervjuerna och i teoriavsnittet. Men jag beslöt mig för att ha dem blandade men att det ändå skulle framgå tydligt vem som sagt vad i intervjuerna. Jag kan se många likheter i svaren, känslorna är många gånger de samma oavsett vilken ”grupp” man kommer från

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Stämplingsteorin och symbolisk interaktionism

Jag har i min uppsats tänkt utgå från två teorier, *stämplingsteorin* och *symbolisk interaktionism*.

Jag använder stämplingsteorin för att den är en bra förklaringsmodell på fenomen där människor stämplas eller klassas som avvikare. Avvikelsen innebär inte här att den skapas genom arv eller psyke, utan är istället en produkt av social kontroll. Beteendet definieras eller stämplas som avvikande. Avvikelsen beror inte på beteendet i sig, utan den reaktion andra har på det. Den stämpling som andra människor tillfogar en kan både skapa och förstärka avvikelse.(Brante m fl. 1997)

Avvikelsen beror inte på en individuell egenskap utan vad människor med makt stämplar som avvikande beteende eller utseende. (Månsson 1998)

Den symboliska interaktionismen har sin utgångspunkt i den kommunikativa sidan av samspel (interaktion).

Jag tror att all kommunikation och därmed även den betydelse språket har för socialt utanförskap, handlar om detta. All kommunikation består av ett samspel.

George Herbert Mead är interaktionismens grundläggare. Mead menar att jaget är en socialstorhet, människan utvecklar sin personlighet, individualitet och identitet genom ett språkligt symbolutbyte i samspelesprocesser med människor runt omkring sig. (Brante m fl. 1997)

Jag kommer i denna uppsats att använda mig mycket av litteratur av Erving Goffman som har utvecklat Meads begrepp.

Människans förmåga att skapa och interagera med symboler är inte givet från födseln utan utvecklas i samspelet människor emellan. Orden har inte i sig en mening utan först sedan de används när två eller flera personer ägnar sig åt ”vokalt beteende”. Individerna utvecklas i samspel med andra individer. (Månsson 1998)

Giddens (1989) försöker förklara den symboliska interaktionismen med att allt samspel mellan människor innebär ett utbyte av symboler. I samspelet letar vi efter ’ledtrådar’ för att avgöra vad som är lämpligt beteende i sammanhanget och för att tolka avsikten bakom det som andra säger och gör.

Tidigare forskning

Trots idogt arbete har jag inte lyckats hitta tidigare forskning, som har karaktären av att undersöka språkets betydelse för socialt utanförskap.

Jag har därför inriktat mig på annan sociologisk litteratur och litteratur som diskuterar och beskriver kommunikation och språk.

Kommunikation

I alla möten och samspel människor emellan sker någon form av kommunikation, ett utbyte av symboler (som förklaras ovan i symbolisk interaktionism). Eftersom kommunikation är en av hörnstenarna i min uppsats

vill jag förklara lite vad jag menar med kommunikation. Man förstår också hur viktigt kommunikationen är, för de fenomen som senare visar sig i min uppsats.

Allt i vår vardag är uppbyggt på kommunikation. Det är inte längre endast kommunikation i ett mikroperspektiv. Idag har vi en global kommunikation och kan lätt få kontakt med andra människor i alla världens hörn. I allt fler arbeten är det ett krav på att vara kunnig i teknik och framförallt kunna kommunicera obehindrat med språket.

Ordet kommunikation kommer från latin *communica'tio* som betyder ömsesidigt utbyte. All kommunikation kräver en kod eller ett språk där informationen uttrycks. Hos människan finns det ett primärt behov av att kommunicera, det kan man se redan hos det nyfödda barnet. Detta utgör en förutsättning för en fullvärdig psykisk, social och kulturell utveckling. Under historiens gång har människan utvecklat olika koder och språk för kommunikation. I dag är en stor del av vår kommunikation global genom TV, tidningar, datorer och telefoner förmedlade via satelliter. Tempot skruvas upp och utvecklingen av nya språk och medier för kommunikation, har gjort en förutsättning för en allt snabbare och intellektuell aktivitet och ett allt mera komplicerat socialt samspel. (Nationalencyklopedin 1993 band 11)

Bill Fisher resonerar i boken *Social exclusion* (1998) om olika komponenter som livet består av, till exempel vänner, familj, arbete, etnicitet och kultur. Han jämför mellan handikappade och icke handikappade människor. För en person utan handikapp, brukar vanligtvis inte någon utav dessa komponenter leda till ett utanförskap. Men lider du av ett handikapp, och till exempel inte kan få ett arbete, så utgör bristen på denna komponent att du kan bli socialt utanför. Fisher uttrycker hur viktigt det är med vänner och familj för att utveckla mellanmänniska förmågor. Människan måste ha en möjlighet att kommunicera och umgås med varandra (interagera). (Barry m fl. 1998)

Kommunikationen leder inte bara till en bättre interaktion utan ger oss även en mening med livet. Mats Trondman (1999) diskuterar att kommunikationen och

språket är något vi delar med andra människor och det är orden som ger ting, händelser och handlingar dess betydelser.

”Utan människan skulle världen inte vara tyst men den skulle vara tömd på beskrivningar och betydelser.”(Trondman 1999 s.391)

Annick Sjögren (1996) resonerar om vad en ”bra” svenska innebär och hennes resonemang utvecklar Fishers påstående, om vikten att ha en möjlighet att kommunicera. Hon menar också att kommunikationen är en ömsesidig företeelse, där språket är ett redskap. All kommunikation kräver en sändare och en mottagare.

Men all kommunikation ses inte som positiv. Sjögren(1996) beskriver att det sociala samspelet, såsom gester, mimik och samtalsteknik förenat med språket skapar en kommunikation som upplevs normal. Men den kan också upplevas som främmande och störande om man inte kan de osynliga reglerna i socialt samspel, den sociala kompetensen, som gäller för just den arbetsplatsen eller den umgängeskretsen.

Samtalsregler

Detta kan bero på att vi i alla kulturer har olika ”samtalsregler”. Då man flyttar till ett nytt land uppkommer det många olika svårigheter när man ska lära sig ett nytt språk och hur detta används. Man ska inte bara lära sig grammatik och ordförråd utan även samtalsregler och icke verbala uttrycksätt. Det är ofta de sistnämnda som är svåra att lära sig och som ofta skapar missförstånd och fördomar. Man använder samma samtalsregler som man kan sedan innan, vilket kan skapa svårigheter och störningar i kommunikationen. Detta kan i sin tur skapa och bekräfta attityder som fungerar utstötande och stämplande. (Nilsson 1989)

Kategorisering

Personen som upplever kommunikationen som främmande och störande, kanske inte lyckas att kategorisera personen han/hon har framför sig, eftersom denne använder ”fel” samtalsregler och icke verbala uttrycksätt.

Detta leder mina tankar vidare till att språket och symbolförståelse är nödvändigt för att förstå andra människor i den sociala interaktionen. I social interaktion är det av stor betydelse att ”komma underfund” med personen man möter. Erving Goffman (1959), säger att när en individ interagerar med andra individer vill han bli på det klara med situationens fakta. För att bli det måste individen känna till alla sociala data om den andra. Detta är i de flesta fall omöjligt och för att kunna göra förutsägelser använder man sig av substitut som bland annat antydningar eller statussymboler. Man förlitar sig på yttre tecken. Varje samhälle har sina metoder för att dela in människor i kategorier, samt vilka egenheter som anses som naturliga eller normala för medlemmarna i en sådan kategori. Det tidigare nämnda av Giddens(1989) om symbolisk interaktionism, som innebär att allt samspel mellan människor består av ett utbyte av symboler och att vi letar efter ledtrådar för att avgöra vilket beteende som är lämpligt i sammanhanget, belyser det ovanstående som Goffman(1959) säger.

När man möter en ny människa försöker man bli på det klara med vilken kategori människan tillhör, genom att avläsa yttre attribut. Man får då en viss förväntning på hur personen ska vara och bete sig. Men om den nya personen inte lever upp till de egenskaper som man förväntar sig att möta i en viss miljö, så kan man känna sig rädd och besvärad. På sjukhus eller vårdhem är man beredd att möta människor med olika sorters handikapp och fast man inte vet vad handikappet består i, så har man en annan förståelse. Men möter man en människa ute på stan, som inte lever upp till ens förväntningar så kan man känna sig besvärad.

” Den sociala miljön avgör vilka kategorier av människor som man där sannolikt kan råka på.” (Goffman 1963 s.11)

Även Annick Sjögren (1996) diskuterar betydelsen av klassificering och kategorisering. Hon menar att ett av våra mest grundläggande behov är att skapa ordning i det hotande kaos som livet innebär, ordning i våra tankar och värderingar. Detta får man bland annat genom de klassificeringar och kategoriseringar som samhället tillhandahåller.

Ett citat från Goffman belyser denna diskussion på ett tydligt sätt.

”När en främling dyker upp i vår närvaro, då är vanligen redan den första åsynen av honom tillräcklig för att vi ska kunna kategorisera honom och fastställa vissa egenskaper hos honom.” (Goffman 1963 s.11)

Stigmatisering

Stigmatisering betyder att man tillskriver en individ eller en grupp negativa egenskaper på grund av ett bestämt kännetecken, ett stigma. Stigmatiseringen kan bero på något som avviker från mängden till exempel kroppsliga skavanker, sexuell läggning, etnisk tillhörighet eller social position.(Brante m fl. 1997)

Som jag beskrev tidigare, kan människor bli osäkra på hur de ska bete sig mot en person som avviker från gällande normer i samhället. Goffman (1963) tar även upp och diskuterar oron och osäkerheten den stigmatiserade personen bär på. Att inte veta vad omgivningen 'i grund och botten' tänker om individen, oron inför att inte bli accepterad och veta 'var han har dem'.

Under sådana omständigheter menar Goffman (1963) att den stigmatiserade individen kan försöka 'bryta isen' genom att uttryckligen omtala sitt tillkortakommande.

Men en nära till hands liggande strategi är att individen försöker utplåna eller dölja vissa tecken som blivit stigmasymboler. Namnbyte är ett sådant exempel.

Goffman(1963) tar även upp att en individ som fått en stigmatiserad identitet längre fram i livet, efterhand dras till nya bekantskaper för de gamla bekantskaperna börjar kännas obekväma.

Vad är ett språk

Språket är ett redskap som används för att vi ska kunna kommunicera med omvärlden. Språket består av ord, ordkunskap, förståelse och grammatik men också av kroppsspråk, gester och miner, tankar och de ord som uttrycker tankarna. (Broschyr om afasi)

Språket är inte bara ett redskap utan även ett maktmedel. Strindberg skrev: ”De har makten. Men jag har ordet”(Hesslind 1990 s. 53) De språksvaga talar och skriver mindre och förblir gärna tysta i en församling och därigenom är deras makt att påverka inte särskilt stor. (Hesslind 1990)

Jag vill avsluta mitt teoriavsnitt med ett citat av Mats Trondmans som visar hur viktigt språket är för de flesta, jag tror för alla människor.

”Förmågan att skapa och använda språk – att benämna och reflektera över sociala fenomen liksom oss själva – övertygar oss om att vi är människor.” (Trondman 1999 s.390)

PRESENTATION AV INTERVJUPERSONERNA

(namn och personuppgifter är fingerade)

Bengt är en man på 57 år, gift och har tre barn, varav den yngsta fortfarande är tonåring. Bengt och hans yngsta dotter var ute och körde i bilen när dottern frågade honom hur mycket klockan var. Han märkte att han inte kunde svara på detta. Bengt förstod att allt inte stod rätt till så han vände bilen och återvände hem. När han kom hem så förstod han inte vad hans familj sade och han kunde inte heller förmedla sig till dem. Han hade fått en propp i språkcentrat i vänster hjärnhalva. Bengt fick skador i hjärnan som orsakade afasi, han blev inte förlamad men han kunde inte förstå vad andra människor talade om och han kunde inte heller tala själv. Bengt kunde skriva och läsa lite grann och kommunicerade genom att skriva små lappar och peka på saker och ting. Detta gjorde att han inte längre kunde jobba kvar på sin arbetsplats som chef över femtio personer.

Bengt har arbetat hårt med att träna upp sitt tal och idag talar han nästan obehindrat.

Ingrid är en kvinna på 69 år. Åke, hennes man, drabbades av afasi för fyra år sedan. Ingrid och hennes man var i sommarstugan, när Ingrid vaknade på morgonen märkte hon att Åke var orolig och förstod ganska snart på hans symtom att han hade fått en propp. Åke blev allvarligt drabbad med förlamning och förlorat språk. Åke kan idag säga ja och nej och säga korta meningar om

man hjälper honom med första orden i meningen, han har också tränat upp sin motorik så bra att han själv kan förflytta sig hjälpligt med käpp eller bock. Men Ingrid kan inte småprata och kommunicera med honom som förr utan bara ställa konkreta frågor eller berätta händelser för honom utan att få svar.

Clara är en kvinna som jobbar på afasiföreningen i Helsingborg. Hon har ingen medicinsk kunskap om afasi men har stor social erfarenhet av anhöriga till och personer drabbade av afasi.

Miranda är en kvinna på 28 år. Hennes föräldrar är från Palestina och flyttade till Sverige på 1960-talet. På den tiden var det inte svårt att få arbete i Sverige. Hennes föräldrar har inte gått i skolan för att lära sig svenska utan det lärde de sig på fabriksgolvet. Idag är Mirandas pappa socionom och hennes mamma jobbar på fabrik. Miranda har en stor familj men inga övriga släktingar i Sverige.

Meral är en kvinna, 43 år. Meral kom till Sverige från Pakistan för 20 år sedan med sin man. Tillsammans har de startat ett nytt liv i Sverige. Paret har tre barn i olika åldrar. Meral gick och läste svenska på SFI. Efter att ha varit mammaledig fick hon en praktikplats på ett dagis i sex månader. Meral kände att detta var roligt och kunde tänka sig att arbeta med barn. Hon sökte och kom in på barnskötar-utbildningen. Nu arbetar Meral på en förskola sedan några år tillbaka och trivs bra med det.

Intervju med Amina och Sara. De har bott i Sverige i tio år tillsammans med man och barn. De kom till Sverige som flyktingar när det var krig i Jugoslavien. De fick vänta på uppehållstillstånd i 3,5 år. Under den tiden var oron och ovissheten stor. De har nu gått i skolan i ca 5 månader och trivs bra. De är med i ett projekt för invandrarkvinnor där de läser svenska.

Intervju med Kristina, legitimerad logoped på logopedmottagningen på lasarettet i Helsingborg. Kristina har lång erfarenhet inom yrket, hon jobbar bl.a. med personer som har drabbats av afasi och med språkförsenade invandrarbarn.

INTERVJUERNA

Jag har ur intervjumaterialet valt ut sex olika begrepp som har en stor betydelse för personer med ett bristfälligt språk. Dessa har jag funnit intressanta att analysera vidare:

- Begränsningar i det sociala umgänget
- Sociala nätverkets bemötande
- Omgivningen kategoriserar
- Möjlighet till arbete
- Subjektiva upplevelsen av utanförskap
- Intervjupersonens tankar om språkets betydelse

Begränsningar i det sociala umgänget

Begränsningar i det sociala umgänget är något som framstår som en tydlig följd när man har brister i språket. Man kan både själv välja att dra sig undan för att man har en rädsla att inte bli accepterad av omgivningen och man kan råka ut för att omgivningen drar sig undan.

Den stigmatiserade individen kan känna sig osäker på hur andra kommer att bete sig emot eller identifiera honom/henne. (Goffman 1963)

Meral: ” Jag vågar inte ställa upp i skolan på föräldragrupper eller som klassmamma för jag undviker saker där jag måste föra protokoll, jag tänker att jag kanske inte fixar det.”

Bengt: ” Mitt barnbarn skulle ha kalas men jag ville inte följa med, jag var rädd för vad de andra skulle tycka. Men sen ändrade jag mig och följde med ändå, detta ska inte få trycka ned mig.”

Man har inte bara en rädsla för att ej bli accepterad av omgivningen. Några av intervjupersonerna tar också upp att det är svårt att skapa nya kontakter.

Sara: ” *Det är svårt att få kontakt med svenskar. Jag har bara kontakt med svenskar här i skolan. De vill kanske inte ha kontakt med utlänningar.*”

Amina: ” *När jag började här på öppna förskolan med mina barn så satt jag bara och tittade. Det kom svenska kvinnor också men jag förstod bara lite av vad de sade. Jag ville inte blanda mig med dem för jag kunde inte svenska så jag satt bara en liten stund sen gick jag hem. Jag kände mig utanför, då var det bättre att vara hemma.*”

Miranda: ” *Vi barn fick inte gå på trottoaren utanför grannens hus. Det tog ungefär 3-5 år innan vi var accepterade i grannskapet. Pappa gav aldrig upp utan fortsatte bland annat med att bjuda grannarna på fester och på hösten fick de plocka frukt från vår trädgård.*”

I den gruppen som har förlorat stora delar av språket genom en skada kan man se att det är svårt att behålla de vänner man har, men att man i gengäld söker sig till nya kretsar.

Goffman (1963) beskriver att det är lätt att en människa som får en stigmatiserad identitet längre fram i livet undviker de gamla bekantskapskretsarna och hellre dras till nya bekantskaper.

Ingrid: ” *Vännerna försvinner. Jag tror att det är utav rädsla, de vet inte hur de ska bete sig. Vi hade vänner i lägenheten under oss som vi träffade varje lördag och åt middag och spelade bingo med, men de försvann. Ja, han kom upp någon gång i veckan men hon uteblev, hon tyckte att det var jobbigt. Sen har vi fått nya vänner genom afasiföreningen. De och deras anhöriga har en annan förståelse.*”

Det finns de som söker sig till nya bekantskapskretsar men det finns de som sitter ensamma hemma och som inte har någon som kan hjälpa dem över tröskeln. Många äldre människor som drabbas av afasi blir mycket ensamma.

Fisher beskriver hur viktigt det är med familj och vänner för att utveckla mellanmännsliga förmågor och att människan måste ha en möjlighet att kommunicera och umgås med andra.(Barry mfl 1998)

Clara: ” När man är klar med sjukhuset och när man är klar med logopeden så kanske man går lite till någon sjukgymnast. Men sen går du hem och sitter innanför din dörr, de vänner som är vana att konversera på ett annat vis med dig, de drar sig säkert många gånger för att, nej, den här lördagen tar vi inte med dem, det blir för jobbigt. Därför blir de isolerade automatiskt.”

Jag kan se att begränsningar i det sociala umgänget inte alltid enbart beror på brister i språket utan också kan ha andra anledningar. Konversation runt matbordet med familj och vänner är en vanlig umgängesform. När man inte klarar av detta är det lätt att vännerna undviker situationer där man träffas under dessa former. Även de närmst anhöriga upplever ibland att det är jobbigt att inte kunna kommunicera.

Ett samtal styrs och påverkas av vissa samtalsregler. En afatiker kan inte alltid följa dessa samtalsregler på grund av att språkförmågan är skadad, detsamma gäller invandrare som i sitt hemland har lärt sig en annan sorts samtalsregler som används i deras kultur, detta är mycket svårt att lära sig på nytt. (Nilsson 1989).

Ingrid: ” Han måste koncentrera sig på en sak i taget, om vi är hos vänner och ska gå brukar jag säga att du får ju tacka nu och säga adjö, det går inte om han går samtidigt, då bryr han sig inte. Jag får passa på att göra det när han sitter, då går det bra. Men så fort han är ute och går då är det inte lönt att prata med honom, inte heller helt vardagliga saker, jag måste anpassa mig efter honom och inte bubbla och prata när jag känner för det. Det är det svåraste med en afatiker att de inte kan göra flera saker på en gång, äter han till exempel kan jag inte sitta och prata med honom för då äter han, och då vill man ju många gånger sitta och prata. ”

Sociala nätverkets bemötande

I mina två utvalda grupper är förutsättningarna lite olika. De flesta människor som invandrar/ flyr hit gör det ofta utan släkt med bara make/ maka och barn som sällskap. De som insjuknar på grund av en stroke eller hjärnblödning har oftast släkt och vänner i sin närhet. Men dessa reagerar lite olika.

Ingrid: ” *Vänner och släkt drar sig undan men de betar sig nog så för att de inte vet hur de ska bära sig åt.*”

Jag upplever att vanmakten är stor bland de anhöriga och vännerna.

Clara: ” *Jag upplever att det finns svårigheter i hur anhöriga, familj och vänner behandlar dem som drabbats av afasi. Det hör man när de öppnar sig och ibland frågar man rakt ut – är de snälla mot dig? Då svarar de också rakt på frågan.*”

Det sociala nätverket betyder mycket för alla människor. Oavsett om man blivit sjuk och vänner och anhöriga drar sig undan eller om man flyttat till ett nytt land och lämnat hela sitt sociala nätverk.

När en familj lämnar sina släktingar/familj och hemland för att flytta till ett nytt land, genomgår familjen olika faser i den så kallade *migrationsprocessen*. Avresan som föregåtts av många avsked betonar närhet och starka känslomässiga band mellan de som ska flytta och de som ska stanna kvar. Efter en tid i det nya landet väcks tankar om vad separationen från de närstående kan betyda på längre sikt. Detta kan innebära många svårigheter. (Allwood m fl 2000)

Meral: ”*Att vara utan släktingar i ett nytt land är jobbigt. Man är väldigt isolerad, man kan inte språket och då vågar man inte gå ut och umgås med folk och det känns jobbigt och ensamt. Jag fick mitt barn och var mammaledig. När jag var ute och promenerade fanns det inget folk ute, alla var på sina jobb och på dagis och då fanns det ju ingen att prata med.*”

Sara: ” *Jag skulle vilja tillbaka till mitt land. Det är svårt att leva ensam utan släkt och vänner med bara familjen.*”

Många vänner och även släkt kan dra sig undan den afasidrabbade och dennes make/maka. Men även de anhöriga till en person som drabbas av stroke/hjärnblödning och får symtomet afasi upplever en splittrad tillvaro.

Kristina: *"För de anhöriga är situationen tudelad. Ibland är det nog som det var förr men han/hon svarar inte och andra stunder så känner nog den anhörige att det här är inte en människa jag har känt tidigare, allting är förändrat."*

Ingrid: *"Ibland känner jag mig som en tjugig mamma, för en afatiker blir ungefär som ett barn, man börjar om igen och fostrar från början. En afatiker vet inte hur den ska bete sig eller hur den ska göra, det måste man tala om hela tiden."*

Bengt: *"Min fru är ibland oförstående och tycker ibland att jag fattar trögt eller inte lyssnar men det handlar inte om det."*

Alla människor bearbetar en olycka på olika vis och under olika lång tid. Men jag har förstått att yngre anhöriga har svårare att acceptera att mamma eller pappa, hustru/make, sambo blir sjuka och förlorar talet och förmågan att lätt uppfatta det talade språket.

Bengt: *"Min tonårsdotter har mycket svårt att acceptera att jag är sjuk. Hon kan sitta och berätta något och hålla handen för munnen och mumla fast jag ber henne att tala tydligt och sakta för då har jag lättare för att hänga med."*

Kristina: *"När en äldre människa blir sjuk tror jag att barnen sluter upp och hjälper till på olika vis. Om det drabbar yngre människor, partner eller yngre förälder som har barn i tonåren är det oerhört traumatiskt för de anhöriga. Det är inte säkert att de drabbade har en lättare väg tillbaka för att de är yngre, det händer att de blir kvar i sin skada som tycks oföränderlig. Men jag vet tonåringar som har tagit helt avstånd från sin förälder som fått stroke. Detta är totalt oväntat, på en äldre människa är det mera väntat, vuxna barn har en annan beredskap att det ska hända föräldrarna något men som tonåring så har man inte det utan då ska föräldrarna vara friska och finnas där för all framtid. Jag vet exempel där tonåringar dragit sig undan, där det har tagit många år men att de har kommit igen sedan de har börjat hitta sitt vuxna liv."*

Då har de kunnat knyta an till föräldern igen. Skilsmässor är ganska vanligt. Det är inte lätt att vara 30-35 år och inse att partnern för alltid är skadad, det är en mycket svår situation.”

De afasidrabbade eller deras anhöriga har uttryckt att de är rädda för att säga fel, även de invandrare som inte kan språket så bra har uttryckt detsamma, att de är rädda att säga fel ord i fel sammanhang och vad andra människor då ska få för bild av dem.

Sara: ” *Min man frågade varför jag inte började att prata svenska, han föreslog att vi skulle prata svenska med varandra men det ville jag inte för jag var rädd att han skulle skratta åt mig. När jag sen pratade svenska tyckte han att det lät fint.”*

Ingrid: ” *Han är rädd för att säga fel så därför struntar han i det.”*

Kristina: ” *Rädslan att säga fel kan göra att man håller tyst.”*

Omgivningen kategoriserar

Vi alla har ett behov av att placera människor vi möter i olika fack. Vi utgår från kläder, ålder, kön, utseende, sinnestillstånd och mycket mer. När vi inte vet var vi ska placera människan vi möter så blir vi förvirrade och osäkra. Vi har en del givna kategorier och dessa kan lätt förväxlas när vi blir osäkra och rädda. Istället för att ta reda på hur det verkligen ligger till med personen vi möter så går vi därifrån, försvarar oss med kommentarer eller nonchalans.

Det är viktigt för oss att ”komma underfund” med personen man möter. Man förlitar sig på yttre tecken för att kunna göra förutsägelser och placera personen i en viss kategori.(Goffman 1959)

I mina intervjuer har det framkommit tydligt att omgivningen kategoriserar. De invandrare som jag har intervjuat upplever inte att de blir speciellt illa behandlade av andra människor de möter på gatan, i affärer eller myndigheter på grund av att de har ett bristfälligt språk. Däremot har de som är drabbade av afasi blivit placerade i ”fel” fack på grund av sitt bristfälliga språk. Man kan då

tänka sig att man har en större förståelse och kan acceptera, kanske rentav förvänta sig att en invandrare ska ha brister i språket. Man förväntar sig inte att en svensk person utan synliga handikapp, inte kan tala. Dessa människor blir lätt placerade i fack som berusad eller lågbegåvad.

Ingrid: ” *Det finns människor som tror att bara för att han inte kan prata så är han dum i huvudet. Det finns folk som pratar till mig över huvudet på Åke fast att han förstår allting. Då brukar jag säga ifrån att du kan prata till Åke för han förstår vad du säger. Men sen händer det att jag får vara språkrör. Men jag svarar inte om han inte vänder sig till mig och vill att jag ska hjälpa honom.*”

Kristina: ” *Om man tänker sig att en man får afasi utan förlamningar men med en rejäl språkskada, låt säga att han inte kan prata alls. När han är ute och går på stan, för det kan han ju, blir han tagen för vem som helst, han ser frisk ut och betar sig friskt. När han då ska prata kan han bli uppfattad som om han är berusad. Men är han förlamad och antingen går med käpp eller krycka eller sitter i rullstol då ser alla vad som har hänt.*”

Bengt: *Jag blev stoppad i en vanlig rutinkontroll av polisen, jag blev lite stressad och har då svårt för att uttrycka mig korrekt. Jag sade fel ord och letade efter rätt ord då polismannen vänder sig om till sina kollegor och skriker –kom, här har vi en, här har vi en. Jag fick blåsa i alkometern som självklart inte visade något. Det var förnedrande”*

Bengt: ” *När jag en dag skulle gå och handla på systembolaget så tittade damen i kassan på mig och undrade om jag verkligen skulle ha mer idag?.*”

De tre invandrarkvinnor jag har intervjuat uppger att de inte själva har upplevt att de blivit illa behandlade av andra människor i samhället på grund av deras språk eller utländska utseende. Mirandas upplevelser skiljer sig lite från de invandrarkvinnor som inte är födda här. Hon har en del otrevliga upplevelser där hon tycker att andra människor har behandlat henne som mindervärdig för att hon har utländskt namn och ett sydländskt utseende. Detta fenomen

beskriver Ålund (1997) som att upplevelser av ojämlikhet och utanförskap gör tillvaron konfliktladdad för unga människor med invandrarbakgrund. De unga är i högre grad än sina föräldrar i konflikt med sin ”icke tillhörighet”.

Miranda. ” *Jag och min man sökte lägenhet och hade fått ett tips om en lägenhet som var ledig. Jag ringde till hyresvärdens kontor och presenterade mig och sa att vi var intresserade av den lediga lägenheten. Damen var otrevlig och sade att det måste vara ett missförstånd, där fanns ingen lägenhet ledig. Detta var underligt och jag tänkte att jag skulle testa om det gick på ett annat sätt. Jag ringde upp direkt igen och sade att jag hette Lena Svensson och att jag var intresserad av den lediga lägenheten. Damen på kontoret var mycket trevlig och beskrev lägenheten i detalj, det var samma lägenhet som vi hade fått tips om som var ledig. Vi fick senare upprättelse, men det var en mycket otrevlig upplevelse.*”

Ovanstående händelse anser jag har en direkt koppling till folks fördomar. Om inte Miranda talat en korrekt svenska hade hon inte kunnat testa situationen och uppge ett påhittat svenskt namn. Goffman (1963) skriver att en stigmatiserad person ibland försöker dölja eller utplåna vissa stigmasymboler tex genom namnbyte.

Miranda: ” *Min pappa gick och studerade till socionom på socialhögskolan. I början när de skulle göra grupparbeten så fanns det ingen i kursen som ville jobba med min pappa, inte för att de inte tyckte om honom som person utan att de var rädda för att han inte skulle klara av språket och att de skulle få göra allt själv.*”

Möjlighet till arbete

Vårt svenska samhälle är uppbyggt på att man har ett arbete. Vi har inga naturliga mötesplatser ute på stan eller byn, exempelvis torget, kyrkan eller caféet. Personer i arbetsför ålder är på sina arbeten och många av våra äldre bor på äldreboende och våra barn är på dagis. Har man inte språket så är det idag en omöjlighet att få arbete.

Detta beror på att tempot skruvats upp på arbetsmarknaden. Kommunikation är också en förutsättning för en allt snabbare intellektuell aktivitet och ett komplicerat samspel människor emellan. (Nationalencyklopedin band 11 1993)

Detta leder ytterligare till en känsla av utanförskap och isolering.

Kristina: ” *Det ska inte så mycket till för att man blir utslagen från yrkeslivet. Allt är uppbyggt kring kommunikation, det finns nästan inte ett arbete där det inte innebär att kommunicera via dator eller telefon.*”

Bengt: ” *Det svåraste är att inte kunna arbeta. Jag trivdes med mitt arbete och jobbade mycket. Allt är uppbyggt kring språket och kommunikation via dator och telefon. Mitt mål är att kunna gå tillbaka till mitt arbete.*”

Meral, liksom Mirandas föräldrar, hade turen att komma till Sverige när arbetsmarknaden var god. De kunde börja arbeta och praktisera nästan direkt och därigenom lära sig språket.

Meral: ” *Språket kommer mer och mer när man är ute bland folk, det är viktigt. Jag har jobbat och praktiserat på dagis och där har jag lärt mig mycket av språket. Jag läste barnskötarutbildningen i ett år och sedan började jag jobba, så språket kommer mer och mer. Man lär sig något nytt ord varje dag.*”

Det är inte bara svårt för personen som inte kan få eller som har blivit av med sitt arbete. Även familjemedlemmarna mår sämre när en av de vuxna i familjen mår dåligt, för att de inte har ett arbete. Ekonomin blir lidande. Individen mår oftast bättre av att ha en sysselsättning och känna att den tillhör en grupp av människor på arbetsmarknaden.

Amina: ” *Jag vill ha ett jobb, jag kan tänka mig att jobba i affär som jag gjorde i Kosovo. Där gick jag ekonomisk linje. Om jag har ett jobb kanske jag inte blir så ledsen av att bara sitta hemma hela tiden och så tjänar man pengar. Man försörjer sig inte enbart på bidrag från socialen. Att vara utan jobb är som att vara utan armar och ben, man är handikappad.*”

Sara: ” Socialen bestämmer att vi inte får lov att ha en bil, bil behövs här i Sverige. Har man jobb så kan man köpa mer eller köpa på kredit, att hitta jobb är jätteviktigt. ”

Amina: ” Om man har jobb kan man resa någon gång med barnen. Mina barn ville till havet när vi var på resa i Kosovo, då fick jag säga till barnen att då måste man ha pengar för det kostar att åka till havet. Då sa mina barn –varför jobbar inte du mamma? Barnen berättade att deras kompisars mammor arbetade. Jag försökte förklara att jag inte hade slutat skolan och att jag måste kunna svenska först för att få ett jobb. Då frågade de varför jag inte lärde mig svenska? Mina barn säger att jag inte behöver ha ett fint jobb, det räcker att jag arbetar i en affär eller på ett kontor, jag svarade att jag nog kommer att hitta ett jobb.”

Bengt: ” . Jag saknar också min lön. Jag hade en mycket hög lön som vi anpassat oss att leva efter.”

Subjektiva upplevelsen av utanförskap

Alla intervjupersonerna är eniga om att bristen på ett språk leder till socialt utanförskap och isolering. Några har själv upplevt det och andra kan bekräfta det genom sitt arbete eller som anhörig.

Meral: ” Sen var jag rätt blyg och kände att jag inte kunde språket, bara några få ord och det kommer man ingenstans med. Då blir det bara hej, hur mår du, sen blir det inte mer. Det var jobbigt.”

Bengt: ” Bristen på ett språk kan utan tvekan leda till utanförskap och isolering. De som skäms och stannar hemma, blir mycket utanför.”

Kristina: ” Språkförlusten ger självklart ett utanförskap, att inte kunna sitta som du och jag och utbyta tankar och erfarenheter, reser barriärer. ”

Båda grupperna har uttryckt svårigheter att förmedla sig med allmänheten i tex. affärer.

Clara: ” *Det är klart att en person utan språk upplever ett utanförskap. Tänk bara på när en person drabbad av afasi går in i en affär eller åker buss. Han kan inte fråga vad det kostar utan det måste han veta. Han måste ha klart för sig vilken siffra det ska stå på bussen för att åka till rätt ställe, för det kan han ju inte fråga. Om han kommer in i affären kan han inte fråga efter var varorna finns. Vi kan ju fråga –var har ni sockret någonstans, men hur ska en afatiker förklara socker?*”

Amina: ” *Vi kunde bara säga hej och hejdå. Det var svårt att handla varor i affären, vi visste inte om vi köpte rätt bröd eller kött och vi kunde inte fråga.*”

Ibland kan det hjälpa att man vet att det finns andra människor som befinner sig i samma situation. Men känslan av ett utanförskap kan förstärkas när man inte känner att man passar någonstans.

Bengt. ” *Efter insjuknandet kände jag mig som den mest ensamma människa i hela världen tills jag träffade andra människor drabbade av afasi.*”

Miranda: ” *Ibland upplever jag att jag inte hör hemma någonstans. Jag är född i Sverige och känner mig svensk men mitt namn och mitt utseende gör mig hela tiden påmind om att jag har utländska rötter. Jag har även fått lida för detta och ibland känner jag mig utfrysad i samhället. När jag reser till Palestina känner jag att jag inte hör hemma där för att jag är svensk och har ett svenskt beteende. Jag och mina systrar blir även kallade svenskarna. Jag känner att jag inte riktigt hör hemma någonstans.*”

Miranda menar också att de yttre attributen spelar en stor roll för hur omgivningen behandlar en.

De yttre attributen, kan klassas som ”avvikande”. Avvikelsen beror inte på de yttre attributen i sig utan den reaktion som andra har på det. Personen blir stämplad av andra personer och detta kan leda till och förstärka en känsla av utanförskap. (Månsson 1998)

Miranda: ” *Utanförskap på grund av språket hänger ihop med hur man ser ut.* ”

Amina: ” *Barnen har börjat inse att de inte har svenskt blod och det är svårt för oss.* ”

Intervjupersonens tankar om språkets betydelse

Språket är den kommunikationsform som vi använder oss mest av. När man inte har ett korrekt språk kan det vara svårt att förmedla känslor och tankar. Vissa av intervjupersonerna har inte varit tillräckligt motiverade att lära sig språket förrän de fått veta att de fått stanna i landet.

Sara: ” *Det är svårt att hitta ord för att uttrycka känslor. De kanske inte förstår vad vi menar. Vi har tidigare inte varit så intresserade av att lära oss svenska för vi visste inte hur länge vi fick stanna i Sverige, vi koncentrerade oss inte på språket.* ”

Miranda: *Min mamma kan svenska sämre än min pappa. Jag tror att det beror på att min mamma längtade tillbaka till hemlandet och inte ville integreras i det svenska samhället. Inte förrän mina föräldrar fick veta att de aldrig kunde bosätta sig i Palestina igen och insåg att Sverige var deras hemland, började min mamma vilja lära sig svenska på allvar.* ”

Vanmakten och hopplösheten inför att inte kunna kommunicera längre kan vara förödande.

Bengt: ” *Språket har en mycket stor betydelse för livet. När jag insåg vad som hade hänt mig var allting svart. Jag kunde inte prata och jag förstod inte vad någon annan sade till mig. Jag tyckte att min situation var så djävlig så jag försökte ta livet av mig. Jag försökte hänga mig. Hade inte levt idag om inte min dotter hade hittat mig.* ”

Kristina: ” *Jag träffade en man med utländskt ursprung som drabbats av afasi. På sjukhemmet han bodde ställde han till med så mycket trubbel att jag och en*

tolk fick åka dit för att försöka få grepp om hans afasi. Allt trubbel han ställde till med var rena protesthandlingar, han ville inte vara där, han vantrivdes väldigt. Detta berodde inte enbart på att han inte förstod vad personalen sade till honom utan även maten och andra traditioner var för honom främmande och obehagliga. Så man är ännu mera utlämnad som invandrare i Sverige drabbad av afasi.”

Som anhörig till en afatiker utan språk handlar det ofta om att gissa sig till vad afatikern vill och tänker på. Detta är frustrerande för båda parter.

Ingrid: ” Jag tror att en afatiker är rädd för att prata för att de kanske säger fel. Sen har de så mycket i huvudet som de vill säga men de kan inte uttrycka det och det måste vara väldigt jobbigt att vilja säga så mycket men inte få fram ett ord och då blir det en slags isolering.”

Ett förlorat språk som gör att man inte kan förmedla känslor och tankar, kan man anta är mycket isolerande för individen. Inte ens de närmast anhöriga vet vad individen känner och upplever.

Ingrid: ” Jag vet inte vad Åke upplever som det jobbigaste i hans liv just nu, det kan han inte förmedla.”

Det finns en kämparanda och en stark vilja att kommunicera.

Meral. ” språket har en väldigt stor betydelse i vårt liv. Kan man inte språket så kan man inte umgås med andra och då känner man sig utanför överallt. Det är inte bara att kunna prata lite, utan att kunna behärska språket är jätteviktigt.”

Sara: ” Det är viktigt att prata bra, det är svårt om man inte kan svenska då får man bara sitta och titta.”

Bengt: ” Livet blir helt annorlunda men det blir min själ inte slut för det, man måste kämpa vidare.”

SLUTSATS

Att språk och kommunikation är mycket viktigt framkommer tydligt i uppsatsen. När man inte kan kommunicera, kan man inte uttrycka sina känslor. Intervjupersonerna har även uttryckt att det kan vara svårt att behålla vänner eller få nya vänner. Ibland kan det också innebära problem att klara sig i det dagliga livet, som att gå och handla eller åka buss. Något som flera av intervjupersonerna uttryckte var vikten av att ha ett arbete, för att må bra och få den frihet och standard som en lön kan ge. Även mycket av personens identiteten och självkänsla beror på om man har arbete, vänner och känner sig accepterad i samhället. Om man inte kan uttrycka sig korrekt på det svenska språket, så kan man få stora svårigheter att skaffa ett arbete.

Man kan använda sig av symbolisk interaktionism för att förstå detta fenomen. Människans språkliga förmåga är central och man kan tillämpa denna teori, då man tittar på individens beteende och handlande i konkreta interaktionssituationer. Mänskligt beteende formas i en fortgående process av social interaktion. Individen utvecklas i samspel med andra individer, vilket blir en omöjlighet när man isolerar sig av rädsla för vad andra ska tycka om en. Man blir också isolerad när andra människor blir rädda och undviker personen med brister i språket. Det är viktigt för en människa som invandrat hit och inte har samma verbala och ickeverbala uttryckssätt, att träffa svenskar, för att få en chans att lära sig dessa uttryckssätt. Det ger efterhand en ökad möjlighet att få ett arbete.

I ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv framhålls bl. a. stämplingsteorin. I denna teorin framställs att omgivningen, de som har makt, stämplar ett visst beteende som skiljer sig från mängden, som en avvikelse. I intervjuerna framgår det tydligt att bristen på ett språk, är en avvikelse som resten av omgivningen har svårt att acceptera.

Det finns flera faktorer som spelar in, varför man upplever ett utanförskap. Språket är en mycket stor faktor till att människor blir utanför i samhället och i arbetslivet, men även i den närmsta umgängeskretsen.

Jag stod inför valet att skilja de två grupperna, invandrare och afasidrabbade, åt i presentationen av intervjuerna. Men jag kom fram till, att det jag i huvudsak ville undersöka, var om det fanns några likheter i känslorna och upplevelserna kring utanförskapet i de båda grupperna. Det visade sig finnas likheter, fast jag kunde även se olikheter i kategorisering från omgivningen och bemötande från närstående. Jag tyckte att jag kunde redovisa intervjuerna gemensamt eftersom jag har använt samma teoretiska utgångspunkter. Jag kan se att det är samma fenomen som händer. Andra människor stämplar de här två grupperna som avvikare i samhället, de passar inte in i samhällsbilden.

Det som gjorde mig överraskad och glad i ett första skede, gjorde mig fundersam i ett andra skede. Invandrarkvinnorna upplevde sig inte kategoriserade och illa behandlade av människor ute på stan eller av myndigheter. Det är naturligtvis glädjande. Men varför upplevde Miranda, som är andragenerationens invandrare, så starkt kategoriseringen? Frågor jag då måste ställa mig, är om de invandrarkvinnor som inte upplevt en kategorisering, är mer toleranta mot omgivningens kategorisering? Har de haft tur som inte blivit utsatta för någon kategorisering? Eller tar de för givet att de ska bli behandlade så och därför inte reagerar? Miranda som är så välintegrerad i samhället, reagerar på andra människors kategorisering av henne. Eller kan man finna svaret i det som A. Ålund (1997) beskriver, hur ungdomar som födda och uppvuxna i Sverige, fortfarande kallas för invandrare. Det kan leda till ett besvärligt identitetsarbete och upplevelser av utanförskap, då ungdomarna känner sig mer som svenskar än som invandrare. Detta är frågor som inte jag har kunnat svara på och som står öppna för ytterligare forskning.

I min undersökning har jag kunnat se, att orsaken till utanförskap inte bara ligger i språket, utan att orsakerna är fler. Men språket har en stor betydelse. Med hjälp av språket förstår vi och blir förstådda av vår omvärld.

Bland de personer som drabbats av afasi, märks det tydligt hur familj och vänner tar avstånd från den afasidrabbade och dennes make/maka.

De personer som invandrar till Sverige kommer oftast med den närmaste familjen, men utan släkten, vilken de oftast är tätare sammanflätade med, än vad man är i svenska familjer. Invandrargruppen uttrycker inte att

familjemedlemmar tar avstånd från dem, på grund av att de inte kan språket. Men de uttrycker däremot svårigheter med att knyta nya kontakter, på grund av att de inte kan språket. De afasidrabbade och deras anhöriga har möjligheten att söka sig till afasiföreningen och därigenom få nya vänner. Jag har inte intervjuat en yngre människa som fått afasi, men jag kan genom den insikt jag nu fått, förmoda att de får betydligt svårare för att skapa nya kontakter. Det finns t.ex. inte så många yngre människor på afasiföreningen. Det är kanske också svårare att acceptera ett liv med en afasidrabbad make/maka när man har hela livet framför sig. Yngre människor har kanske lättare för att undvika afasidrabbade vänner, för att deras tempo blir förändrat. I invandrargrupporna har de yngre lättare att skapa nya kontakter. De lär sig lättare språket och är mer integrerade i samhället, på grund av att de går i skolan.

Vi har ett behov av att placera människor i ”fack”, för att få grepp om situationen. När vi inte kan placera människan i rätt fack, så agerar vi på ett icke önskvärt vis. Vi stämplar dessa människor som avvikare. Varför vi gör detta, har nog många anledningar, som t.ex. makt, fördomar eller rädsla.

Kategoriseringen av människor var det som överraskade mig mest i min undersökning. När man möter en person på stan som inte uppfyller ens förväntningar, så blir denna personen lätt placerad i fel fack. Denna felkategorisering kan leda till ytterligare känslor av utanförskap och därmed till isolering. Jag jämför detta med förväntningar när man möter en person med sydländskt utseende på gatan. Förväntningarna är då bland annat att de ska ha en bristfällig svenska och visar det sig att de inte har det så blir man nästan förvånad.

Miranda upplever utanförskap som hänger ihop med folks fördomar och visar sig först när hon säger sitt namn eller genom hennes sydländska utseende. De personer jag intervjuat, som är drabbade av afasi själv eller anhörig, visar att det bristfälliga språket är en stor faktor till att de upplever ett utanförskap. Ingen har berättat för mig, att personen de mötte på gatan eller hos myndigheter eller i affären, tog god tid på sig och visade förståelse och lyssnade tills den afasidrabbade eller invandraren pratat klart. Här har alla som jobbar med andra människor eller som någon gång är ute och handlar eller kör

taxi eller jobbar på dagis, ja, jag menar alla människor i vårt samhälle, något att tänka på. Stanna upp en sekund och ge en annan människa tillfälle att känna den sortens livskvalité, som man bara får uppleva när man blir behandlad som en medmänniska.

Jag kan sammanfattningsvis avsluta med att säga, att jag ser klart och tydligt att brister i språket är en stor orsak till upplevt utanförskap, men dock ej den enda. Det finns fler orsaker, och de är olika för olika personer. Stämplingsteorin är väl användbar på dessa undersökningsgrupper, där avvikelsen inte är inbyggd i handlandet som sådant, utan i den reaktion som andra har på det.

LITTERATURLISTA

Allwood, Carl Martin / Franzén, Elsie C (Red), (2000): *Tvärkulturella möten*, Natur och kultur

Barry, Monica / Hallet, Christine (1998): *Social exclusion and social work*, Russel house publishing

Berg, Lars- Erik (1998): ” Den sociala människan: om den symboliska interaktionismen” i **Månsson, Per (red):** *Moderna samhällsteorier*. Rabén & Prisma Stockholm, femte upplagan.

Brante, Thomas / Andersen, Heine / Korsnes, Olav (Red) (1998): *Sociologiskt lexikon*, Universitetsförlaget, Stockholm

Ekström, Kerstin (1995): *Kvinna i Sverige*, Carlssons bokförlag Stockholm

Enjin, Malena, legitimerad logoped (odaterad broschyr): *Information om afasi*, Medicinkliniken, Helsingborgs lasarett

Giddens, Anthony (1994): *Sociologi I*, Studentlitteratur i Lund.

Goffman, Erving (1959): *Jaget och maskerna – en studie av vardagslivets dramatik*. Rabén Prisma. Tredje upplagan. (**1963**) *Stigma, den avvikandes roll och identitet*. Rabén & Sjögren Stockholm, andra upplagan.

Györki, Iréne / Malmström, Sten / Sjögren, Peter A (1998): *Bonniers svenska ordbok*. Albert Bonniers förlag AB, Stockholm, Sjunde upplagan

Hesslind, Lars (1990): *Samtal med en kakelvägg*, Bra böcker AB.

Nationalencyklopedin band 1 (1989), band 11 (1993): Bra böcker AB, Höganäs

Nilsson, Björn (1993): *I ord och handling - aspekter på samtal.*
Studentlitteratur Lund, andra upplagan.

Red. Sjögren, Annick / Runfors, Ann / Ramberg, Ingrid (1996:7) : *En "bra" svenska? Om språk kultur och makt,* Mångkulturellt centrum
Stockholm.

Trondman, Mats (1999): *Kultursociologi i praktiken.* Studentlitteratur i
Lund.

Ålund, Aleksandra (1997): *Multikultiungdom – kön, etnicitet, identitet.*
Studentlitteratur, Lund

DIKT

Jag växte upp i en liten vrå av världen.
I Iran, ett land med många kulturer och folkslag.
Där tog jag mina första stapplande steg.
Jag var barn.
Ung flicka.
Där blev jag vuxen.

En dag stod ödets gudinna på min väg.
Hon förde mig åt sidan och viskade:
- Du måste lämna ditt land.
Jag försakade, övergav det.

Ödet förde mig till en annan vrå av världen,
till en plats där jag skulle leva
bland ett folk
med ett annorlunda utseende,
färg och kultur.
Allt var nytt.
Husen, gatorna, träden.
Jag måste precis som ett barn
lära mig gå.
På nytt.

Ibland hörde jag andra människor,
främlingar här liksom jag, undra
varför det främmande folket,
inte visar vänlighet när vi går förbi.
Några verkar inte se oss.

Jag börjar fundera
och frågar mig själv:
- När jag var i mitt hemland,

och promenerade i min stad;
log jag då mot alla?
Hur reagerade jag när jag mötte en främling?
Visade jag vänlighet, ens mot mina egna landsmän?

Var det en annan sol som värmde jorden i mitt land?
Var det en annan måne som lyste ner på våra hustak?
Var det andra stjärnor som gnistrade på himlen?
Var det en annan himmel?

Med en blev jag varse
och jag förstod.
Vi är alla guds verk och jag sa till mig själv:
Jag ska använda ett språk som är känt av alla.
För vänlighet känner inga gränser och snällhet har inga väggar.
Det som ges från ett hjärta, kan också tas emot och förstås av ett annat.

Jag ska använda kärlekens språk.

Parvin Chehrehnegar (Ekström 1995)

